

*Сайра Рахипова, Даурен Тойматаев (Талдықорған, Қазақстан)
Гульжан Абдигалиева (Алматы, Қазақстан)*

«МӘДЕНИ МҰРА» КАТЕГОРИЯСЫН ТАЛДАУ

Аннотация. Мақалада қазақ дүниетанымында ерекше орын алатын мәдени мұра мәселелері қарастырылады, бұл категорияға тарихи-философиялық талдау жасау қазіргі ғылымның талабы болып табылады. Рухани, әлеуметтік, саяси және идеологиялық факторлармен анықталады. Мәдени мұра деп біз мәдени дәстүрлерді, мінез-құлықтың тұрақты стандарттарын, адамгершілік нормалары, ойлау стереотиптері, саяси, құқықтық және философиялық идеялар, эстетикалық ұғымдар сияқты рухани құндылықтарды түсінеміз. Дәл осы дәстүрлер халықтың қазіргі өмірінің тарихи тамырларын құрайды және оның мәнін көрсетеді. Кез-келген қоғамда адамзаттың ғасырлар бойғы дамуы нәтижесінде қалыптасқан мәдениет болады. Мәдениет әлеуметтік тәжірибені таратудың негізгі формасы ретінде қоғамның тарихтағы өміршеңдігіне ықпал етеді және әрдайым алдыңғы буындардың тәжірибесін сақтайды. Мәдениет – адамзат қалыптастыратын, сақтайтын және тарататын мұралық ақпарат жиынтығы. Мәдени мұраны тарихи-философиялық тұрғыдан зерттеу рухани мәдениетті нығайтады.

Түйін сөздер: мәдениет, мұра, дәстүр, қоғам, руханият, философия.

Кіріспе

Қазақстан қоғамының қазіргі даму жағдайын сипаттайтын әлеуметтік-мәдени трансформациялық жағдайында мемлекеттің тарихи-мәдени және ұлттық игіліктеріне аса мән берілгені байқалады.

Қазақ дүниетанымында айрықша орын алған мәдени мұра мәселесін тарихи-философиялық тұрғыдан талдау – заман талабы. Мәдениет әлеуметтік тәжірибені тасымалдаушы үлгі ретінде қоғамның ұзақ тарихи кезеңде өмір сүретін жағдай жасайды және әрқашан өткен тәжірибелердің сақталуына ықпал етеді. Бұдан басқа, мәдениеттің спецификасы ретінде оның қоғамның генетикалық емес жадысы болып табылатындығы, яғни оны тарихпен, әр кез рухани-интеллектуалдық мінез-құлықтың, өмірдің үзілмеуін алмастыруымен байланыстылығы танылады. Бұл мағынада мәдениет адамзаттың қабылдап, сақтап, ұрпақтан-ұрпаққа жалғастыратын мұралық ақпараттың бірлігі ретінде қарастырылады. Әрбір қоғам адам баласының сан ғасырлар бойы даму тарихының нәтижесінде біртұтас, бүтін жүйе түрінде қалыптасқан мәдениетке ие. Мәдениет әлеуметтік тәжірибенің таралуының негізгі түрі ретінде қоғамның тарихта өміршең болуына және әрқашан алдыңғы ұрпақтың тәжірибесінің сақталып қалуына ықпал етеді. Сонымен қатар мәдениеттің ерекшелігі оның қоғамдық жады болып абылуында. Мәдениет – әрқашан адами ортада үздіксіз рухани, адамгершілік, интеллектуалдық қасиеттерді қамтамасыз етіп отыратын тарихи жады. Бұл орайда мәдениет дегеніміз адамзаттың қалыптастырып, сақтап, таратып жатқан мұралық ақпарат жиынтығы. Мәдени мұраны тарихи-философиялық тұрғыдан зерделеу рухани мәдениетті шыңдай түседі.

Әдіснама

Аталмыш мақаланың әдіснамасы ретінде тарихилық пен логикалықтың бірлігі әдісі, жүйелілік, нақтылық, біртұтастық, тарихи-методологиялық принциптері

басшылыққа алынды. Заманауи қазақстандық қоғамның даму сатысындағы мәдени мұраны сақтау мәселесі тарихи-философиялық тұрғыдан қарастырылып, оны жүйелеп көрсетуде сараптамалық және логикалық тәсілдерге ерекше көңіл бөлінді. Бұл тәсілдер рухани жаңғырудың негізі болып табылатын мәдени мұраға қатысты өзекті мәселелерді тұжырымдап көрсетуге мүмкіндік берді.

Негізгі бөлім

Қазіргі заманда қоғамның барлық саласында қандайда бір деңгейде жаһандану үдерісінің орын алып және соның салдары ретінде жеке адамдардың, этностардың және мәдениеттердің қарым-қатынасының күшею әсерін кездестірмеу мүмкін емес. Одан рухани сала да, оның ішінде мәдени мұра да тыс қалмады. Жаһандану және жалпы европалық интеграция жағдайында мәдени мұраны дамыту, халықтардың ұлттық ерекшелігін, қоғамның қайталанбас тұрпатын сақтау – басты мақсат. Бұл жағдай мәдени мұраның даму ерекшеліктерін қайта қарап, сараптау қажеттігін тудырады. Ұлттық жаңғыру дегеніміз – ұлттық сана мен тығыз байланысты. Оның түпкі мақсаты – ұлттық бірегейлікті сақтап, ел ішінде бейбітшілік пен келісім үйлесе отырып, ұлттық береке, бірлік салтанат құрған бәсекеге қабілетті, табысты ел болу.

«Мәдениет – ұлттың бет-бейнесі, рухани болмысы, ақыл-ойы, парасаты. Өркениетті ұлт ең алдымен тарихымен, мәдениетімен, ұлтын ұлықтаған ұлы тұлғаларымен, әлемдік мәдениеттің алтын қорына қосқан үлкенді-кішілі үлесімен мақтанады. Сөйтіп, тек өзінің төл мәдениеті арқылы ғана басқаға танылады» [Назарбаев 2016, 1 б.]. Елбасымыздың мәдениетке, рухани жаңғыруға, руханиятқа, білім, ғылымға маңыз беруі – үлкен көрегендік пен ұлттың алға ілгерлеуін жылдам қарқынмен жылжытатын қозғаушы күш.

Адамзат дамуының әр түрлі кезеңдерінде мәдениет өткен кезеңдер мәдениеттерінен алшақтаған емес. Мәдениет қазіргі өмірдің мазмұнына, сұранысына жауап бере алатындай өзіне ғасырлар бойы қалыптасқан көптеген үлгілердің барлық жақсы жақтарын қабылдап алады. Мәдениет өзге мәдениеттермен тікелей байланыста болады, белгілі мөлшерде өзіндік мазмұн шектеп, мәдениеттің толық элементтері болып табылады.

Мәдени мұра мәселесінің кейбір тұстарын зерттеу терең философиялық дәстүрге ие. Бұл мәселенің заманға сай логикалық түсіндірілуі бірте-бірте қалыптасты, басында ол жалпы мәдениет туралы түсінік түрінде, содан кейін ғана мәдени мұра жеке зерттеу объектісі ретінде қарастырылды.

Батыс Еуропалық дәстүрлер аясында мәдениет туралы алғашқы ой ежелгі грек көзқарасынан алынған, онда мәдениет табиғаттан берілген сый ретінде қарастырылған. Грек философтары табиғат – «фюсис» және «космос» ұғымдарының айырмашылықтарын анықтады. «Пайдея» грек термині тәрбиелеу, оқыту, кең мағынасында мәдениет, білімділік, ағартушылық ұғымдарына түсінік береді. Гректік «пайдейяның» негізгі құндылықтары мәдениет контексінде нормалармен үлгілер ретінде қалыптасады. Құндылықтармен идеяларды ұғыну грек мәдениетінің идеясына іргетастық маңызды мағына береді.

Грек философтары мәдениетті табиғаттан бөлек қалыптастырып қоймай олар «табиғат бойынша» түсінігі тұлғаның еркіндігі мен өзін-өзі анықтауына негізделген

мүмкіндіктерді теориялық тұрғыдан түсіндірді. Мәдениет пайдейя ретінде адамды табиғаттан алшақтатпайды. Оның табиғат әлемімен үйлесімділікте және жеке сұраныстарымен өмір сүруге мүмкіндік береді.

Платон теориясы бойынша заттардың, дене түрлерінің рухани үлгілерінің өмір сүре бастауының мағыналық жағы қарастырылады. Платон идеалдық мәдениет түрлерінің жалпы маңыздылығын ерекше ескереді. Платонның анықтамасы бойынша, пайдейя адамзат дамуының идеялық түріне сәйкес адамның өзгеруіне жетекшілік ету.

Аристотельдің жан-жақты жүйесі табиғат пен қоғамды бірақ қамтыды, яғни, адамның «мәдени» өмір сүруіне үлкен мән береді. Аристотельдің ойынша адамның мәдени даму барысында «катарсис» – рухани тазалану мен жаңғыру маңызды орын алады.

Ең алғаш мәдениетті рухани дүние ретінде Цицерон байқаған болатын, ол философияны рух пен ақылдың мәдениті ретінде қарастырды. Цицерон қазіргі таңда «мәдениеттілік» деп танылатын адамшылық қайырымды, іс әрекеттер, ерлік білімге ұмтылушылық, білімділік, шығармашылық сияқты адамның қасиеттерін атап көрсетті «Тускуланские беседы» шығармасында ежелгі рим ойшылы былай дейді: «Как поле без возделывания не даст урожая, так и душа. А возделывание души это и есть философия: она выпалывает в душе пороки, приготовляет души к принятию посева и вверяет ей – сеять только те семена, которые; вызрев, приносят обильнейший урожай» [Цицерон 1975, 202 б.]. Цицеронның айтуынша, білімділік бұл – мәдениет пен философияны жасаушы адамға қоғамның қоятын бірінші талабы. Антикалық ойшылдар мәдениеттің сұлбесін жасады және мәдениеттің алғашқы сыншылары да болды.

Мәдени мұра мәселесін антикалық философтардың еңбектеріндегі түсініктерді қорытындылай келе, айта кету керек, мәдениет – бұладамның ақылы, таланты, еңбек таңбалары бар бізді қоршаған заттар мен құбылыстар әлемі. Бұл – өзінен өзін туындататын табиғаттан айырмашылығы бар адамдар әлемі. Оның әртүрлі анықтамалары мәдениеттің түрлі сферасын сипаттайды. Яғни мәдениет – бұл адамзаттың жасаған дүниесі. Антикалық философтардан айырмашылығы, ортағасырлық теологтар мәдени мұра мәселесін Құдайдың жаратылуымен тығыз байланыста қарастырады. Егер антикалық философтар үшін мәдениет пен мәдени мұра түсінігі адам еңбегімен, іс-әрекетімен және оның қызметімен байланысты түсіндірілген болса, ал ортағасырлық теологтарда басқаша, яғни адам дүниеге келмей тұрып оның іс-әрекеттері, қылықтары құдайдың ерік-жігерімен белгіленіп қойған. Ол белгі игілікке (адам оған лайықты болмаса да), немесе азаптарға (жазықсыз болса да) бағытталған болуы мүмкін – деген тұжырым жасалған. А. Августиннің «О граде Божьем» еңбегінде атап көрсеткендей, орта ғасырлар кезеңінде мәдениет сөзінен бұрын, адамның құдайға деген сүйіспеншілігін ашу мүмкіндіктерін түсіндіретін «культ» сөзі қолданылған. Мәдениет рухани фактор, құдайлармен арақашықтық ретінде қабылданды. Яғни адамзат баласына жоғарыдан «Құдайдың бергені» рухани құндылық, сақтаушы мен жаратушының қолында екені білінеді.

Христиандық діни ілімді Аристотельдің философиясымен байланыстырған, шіркеудің алғашқы схоластикалық ұстазы, теолог-философ Аквинский құдайдың арқасында қосылған алғашқы бастамалар – форма мен материя – жеке заттар

элементін тудырады. Адамның өзі де жан мен дененің қосындысынан пайда болған. Жан «таза форма» ретінде күйреуі, жоғалуы мүмкін емес. Бірақ ол жерде тіршілік пайда болғанға дейін жеке өмір сүрмеген, оны құдай жаратқан деген ойды айтқан. А. Августин адамгершілік және этикалық бағдарларды көрсетіп, замандастарына және барлық келесі философияларға орасан зор ықпал етті. Адамның құндылығы оның басқа адамдарға деген махабатының дәрежесімен айқындалады. Ойшылдың сөзімен айтқанда, адамды сүй, сол кезде қалағаныңның бәрін істе. Өз атымыздан қосарымыз: сүйетін адам жамандыққа бармайды, ол тек әлемдегі жақсылықтың және әсемдіктің санын арттырады.

Ортағасырлық философияның көптеген идеяларымен келіспей, өзіндік пікір айтып, таным процесінде тәжірибенің беделін көтерген ойшылдардың бірі Р. Бэкон болған. Ол табиғаттану ғылымдарын теологиядан бөлу керектігін уағыздап, ғылымдар ғимаратының іргетасы – тәжірибе деп есептеді. Себебі тәжірибе – тәжірибе болғандықтан құндылыққа ие. Егер антикалық философтар мәдениет пен мәдени мұра мәселесін зерттеуде терминнің өзіне назарын салса, ортағасырлық теологтар барлық нәрсені жаратушысы Құдайдың рөліне көп ден қойған. Адамдардың өмірі мен іс-әрекеттері тікелей бағынышты табиғат заңдылықтарын танып-білуде барлық ғылымдарға тән әмбебаптық тәсілдің маңызы зор деп есептелініп, сондай әмбебаптылық тәсіл ретінде көбінесе логикалық ойға және тәжірибеге сүйенген математикалық, кейінірек механикалық тәсіл ұсынылды.

Қайта өрлеу кезеңінде философия мәдениетін жан-жақты тұлғалық қалыптасу үрдісі ретінде түсіндірілді. Антикалық көзқарас бойынша мәдениет адамның үйлесімді және жаңғырған дамуға ұмтылуда белсенді шығармашылық бастама ретінде қарастырылды. Интеллектуалды және эстетикалық даму культы, ақсүйектер әрекетінің басымдықтары өздерінің жүзеге асуын өмірдің спецификалық үлгілерімен гуманистердің жаңғырған идеяларынан тапты. XVI ғасырдың басында *cultura* сөзінің алғашқы мағынасының кеңеюімен және мәдени философиялық интенциялар акцентінің ақылды өңдеуге ауысуына байланысты мәдениеттің құнды кодтарын зерттеу басталады. Осылайша, антика, ортағасырлар қайта өрлеу дәуіріндегі түсінік келесі тарихи даму кезеңіндегі мәдени мұралардың зерттеуге негіз болды. Мәдени мұра феноменін зерттеудегі теориялық-әдіснамалық көзқарас, гуманизм тиянақты идеялық қозғалыс ретінде қалыптасты. Гуманизм феодализмге және ортағасырлық теологиялық көзқарастарына қарсы пікірлермен тығыз байланыста болды. Мәдениет және мәдени мұра ұғымдарын талдай келе, қайта өрлеу дәуірінің философтары антика философиясындағы гуманистік дәстүрді, ортағасырлық шығыс мәдениетінің алдыңғы қатарлы ойларын өз заманының талап тілегінің қажетіне жаратып, жаңа заман ғылыми көзқарасының қалыптасуына зор ықпал етті.

Жаңа дәуірде мәдениет ұғымы адамның білімділігімен, тәрбиелілігімен, ағартушылығымен байланысты болды. Еуропаның мәдениеттілігімен, өркениеттілігі басқа халықтардың «жабайлығына» қарсы қойылды. Сондай-ақ, бұл кезеңде мәдени даму түсінігінің негізі қалыптасты, ақыл-ой идеясы мәдениеттің қызмет атқаруынан пайда болды, адамзаттың дамуында мәдени мұраның басты рөлі туралы ой қалыптасты, мәдени мұраны жүзеге асыру және таралуының негізгі алғы шарттары дәстүр және сабақтастық туралы, пайымдаулар қалыптасты. Жоғарыда айтылған идеялар немістің философиясында маңызды импульс алды.

И. Гердердің айтуы бойынша мәдениет адамның негізгі мәнін ашатын құрал, мәдениет арқылы ол өзінің өмірлік кеңістігін жасайды.

Оның тұжырымы бойынша мәдениет адамның мүмкіншіліктерінің бірлігі «человек с головы до пят воплощенная искусность, орудие, ставшее живым телом» [Гердер 1977, 103 б.]. И. Гердер басты назарды мәдениеттің маңызды ерекшелігі ретінде сабақтастыққа аударды. Сабақтастық механизмдері арқылы адамзат, әлеуметтік-мәдени тәжірибені ұрпақтан-ұрпаққа жеткізеді, қазіргі кезде маңызды болып табылатын мәдениеттің элементерін қабылдайды. «История человечества необходимо становится цепью, не прерывающейся нигде, от первого до последнего члена – цепью человеческой общности и традиций воспитания человеческого рода» [Гердер 1977, 108 б.]. И. Гердердің ойынша мәдениеттің өміршеңдігі және оның тарихи таралуы тіл мен дәстүрдің арқасында жүзеге асады. Неміс ойшылының пікірінше, дәстүр өзгермейтін дүние емес, керсінше, дәстүр өзгермелі және жаңа ұрпақтың көмегімен дамиды.

Неміс философиясының көрнекті өкілінің бірі И. Кант, мәдениетке мағына беретін ұстанымдарын трансценденталдық құндылықтар саласынан іздеді. И. Канттың ойынша, мәдениет дегеніміз адамдағы адамдықтың шексіз дамуы, ол кез келген шығармашылық тұлғаның мақсаты мен міндеті болып табылады. Құндылықтар жайлы айтқанда, ол былай пайымдайды, құндылық бұл тек ізгілікке тән қасиет және аксиологиялық баға тек мәдениет құбылыстарына қатысты айтылады.

Мәдени мұра мен мәдениет мәселесін зерттеуде гносеологиялық көзқарасты И. Кант ұсынады, оның ойынша дүниенің негізі «ақиқат», «қайырымдылық», «сұлулық» деп есептейтін идеяны қолдай отырып, мәдениет ұғымын моральдық тұрғыдан басқаша қарастыруға әрекет жасады. Болмыстың адамгершілік (моральдық) жағына ерекше мән бере отырып, ол мәдениетті адамды айуандардан айыруға мүмкіндік беретін құдайдың адамға берген ерекше қабілеті деп қарастырып, адам бойындағы қайырымдылық пен ізгілік қасиеттер – біздің мол мұрамыз деп атап көрсетеді. Себебі, оның ілімінің маңыздылығы – оның мәдениетті гуманистік тұрғыдан түсінуі. Айта кету керек мәдени мұра мәселесін зерттеуге И. Кант мәдениетке мағына беретін ұстанымдарын трансценденталдық құндылықтар саласынан іздеді. И. Канттың ойынша, мәдени мұра және мәдениет дегеніміз адамдағы адамдықтың шексіз дамуы, ол кез келген шығармашылық тұлғаның мақсаты мен міндеті болып табылады. Мәдени мұраның негізгі элементі құндылықтар болады. Ол жайлы айтқанда, былай пайымдайды, құндылық бұл тек ізгілікке тән қасиет және аксиологиялық баға тек мәдениет құбылыстарына қатысты айтылады. Жалпы адамзаттың рухани мәдениетінің ерекшеліктерін, мән мағынасын трансценденталдық құндылықтар деп тұжырымдамалады.

Сабақтастық және мәдени мұра түсініктерін анықтауда ерекше орын алған тұлға Г. Гегель. Қоғамның даму үрдісінде сабақтастық ұстанымдарын жүзеге асыру қажеттілігін қалыптастырады. Диалктикалық теріске шығаруды метофизикалыққа қарсы қоя отырып, Г. Гегель сұранысқа ие емес мәдениет бөлшектерін жоғалту сабақтастықтың заңдылығы деген тұжырым айтқан. «Снятое – есть некое вместе с тем и сбереженное, которое лишь потеряло свою непосредственность, но отнюдь не уничтожено вследствие этого» [Гегель 1937, 219 б.]. Яғни диалектикалық

терістеу дегеніміз тек бұрынғыны жою, құлату емес, алдыңғы даму сатыларында жеткен рационалдық жетістіктерді сақтау, дамыту.

Сабақтастықтың жүзеге асу механизмы ретінде Г. Гегель дәстүрді атайды: «что мы представляем собою обязано своим существованием традиции, которая сохранила и передала нам все, что произвели предшествующие поколения» [Гегель 1937, 229 б.].

Мұрагерлік жайлы Г. Гегель былай дейді, «есть одновременно и получение наследства, и вступление во владение этим наследством» [Гегель 1937, 230 б.]. Осы орайда неміс философы мәдени мұраны әрбір ұрпақтардың «жаны» дейді, оның байлықтары оның ұстанымдары, қалыптасқан рухани субстанция ретінде қарастырады. Осылайша, Гегельдің еңбектерінде мәдениеттің дамуы мен мәдени мұраның таралуындағы сабақтастық ұстанымының жүзеге асырылуы ұрпақтан ұрпаққа ешбір өзгеріссіз жеткізіле салмай, дамыған түрде жеткізілу туралы ойы тұжырымдалады. Г. Гегельдің бірден-бір жемісі оның «мұра», «мәдени мұра», «сабақтастық», «дәстүр» сияқты категорияларға анықтама беріп, олардың өзара байланысын анықтауы болып табылады. Сонымен қатар Г. Гегель объективті идеализм тұрғысынан қарап сабақтастықты абсолюттік идеяның өзіндік дамуымен байланыстыра отырып, ол табиғаттағы дамуды жоққа шығарды, сабақтастықты тек рухани әлемнің даму белгісі ретінде қарастырды.

Немістің классикалық философиясының негізгі белгісі – мәдениет пен мәдени мұраны тек позитивті коннотация беретін құбылыс ретінде қарауы, ал неміс философиялық дәстүрінің антонимі ретінде «өркениет» түсінігі қарастырылады. Неміс философиясында мәдени мұраны ұрпақтың шығармашылық күшіне әсер ететін интеллектуалдық, көркем немесе рухани іс-әрекеттің өнімі деп қарастырылды. И. Гердер мен Г. Гегельдің мәдени-философиялық пайымдары көбнесе мәдениет философиясының кезекті даму кезеңдерінде мәдени мұра мәселелерін түсінуге шексіз үлес қосқан.

Мәдени мұраны сақтау және жеткізуде әлеуметтік жадының маңызына П. Флоренский де назар аударды. Ол жадыны шығармашылықтың символы ретінде анықтайды. «Помещаемые в прошедшее, эти символы, в плоскости, именуются воспоминаниями; относимые к настоящему они называются воображением; располагаемые в будущем считаются предведением» [Флоренский 1988, 114 б.]. П. Флоренскийдің пікірінше, мәдениеттің мәні мәдени құндылықтарды есте сақтау мен өткеннің құндылықтарын жоғалтуды білдіретін ұмытумен күресте жатыр. Алайда ес пен ұмыту өзара байланысты ұғымдар. Ұмытудың арқасында рухтың толық жаңаруы және олардың жаңа мәліметтерді қабылдап, сақтау мүмкіндіктеріне ие болуы мүмкін.

М. Мамардашвили дәстүрдің негізін құрайтын ерекше сабақтастық, «мәңгілік және үздіксіз ойлау» феномені жайлы жазды. Алайда, уақыт өте келе М. Мамардашвили бұл турасында; «сложности, которые просто не предполагались классическим типом философствования» [Мамардашвили 1992, 350 б.] деп пайымдайды.

М. Мамардашвили қандай қиындықтар жайлы жазып отырғанын түсіну қиын емес. Әңгіме мыңжылдықтар тоғысында орын алып отырған оқиғалар, уақыт байланыстығы үзілгені, ескі ұстанымдар мен идеялар күнсыздануы, ал әлем өзінің алдыға қарай даму ұмтылысында, ескі мен жаңа, жаңашылдық пен дәстүрлік арасындағы алшақтықты ұлғайта беруі жайлы.

Отандық ғалым Т. Ғабитов «Рухани мәдениет үшін ең үлкен қауіп тарихи есті жоғалту болып табылады. Ш. Айтматов оны «мәңгірттену» деп атаған. Өркениетті адамзат өзінің мәдени мұраларын қорғауға, мәңгірттену үрдісіне түсіп кетпеуге үлкен мән береді» [Ғабитов 2008, 35 б.]. Мәдени мұраның мәні адамдардың өткені мен бүгінгі күнгі құндылықтарын сақтап, дамытып, зерттеп, келесі ұрпаққа беруі екенін байқаймыз. Бұл жетістіктер материалдық және рухани түрде жүзеге асырылады. Мәдени мұра – бұл уақыт пен ұрпақтар арасындағы байланысты үзбейтін, ұрпақтан ұрпаққа жалғасатын құндылықтар. Адамзат даму тарихында мәдени мұра мәселесіне деген көзқарас әрқашан заман талабына сай өзгеруде болды. Кейбір тарихи дәуірде мәдени мұра толығымен құнды деп көне түп негізге ностальгиялық табынушылық орын алды, келесі бір тарихи кезде барлық көне жетістіктер және мәдени мұра толық терістеліп, өз өткенінен бас тартуыда бізге тарихтан мәлім. Мәдениет қоғамда алдыңғы буындар тәжірибесін тасымалдау құралы ғана емес, сонымен қатар, адамдар өздерінің іс-әрекеттерінің саналы айқындалған мақсаттарымен байланыстыратын болашақтың үлгісі ретінде орын алады.

Мәдени мұраға қатысты былай пайымдауға болады, сақтау және қорғау мәселелерімен бірге, өмірде қолданылу мәселесі қатар жүреді Мәдени мұраның өмір сүруінің екі деңгейі бар: түпнегіз ретіндегі фактілік өмір сүруі және қазіргі адамның санасында құндылық түрде болуы. Мәдени мұра көп қызметті жүйе екенін ескеру қажет. Біздің ойымызша, қоғамның әр түрлі деңгейдегі құрылымға байланысты мәдени мұра төмендегідей қызметтерді атқарады.

Танымдық қызметі, мәдени қоғамдағы сананың барлық салаларын қамти отырып, әлем туралы толық мәлімет береді, адамның дағдысы мен іс-әрекет деңгейлерін көрсетеді.

Тарихи – сабақтастық, әлеуметтік тәжірибені жеткізу ақпараттық қызметі. Қоғамда мәдениеттің әлеуметтік тәжірибелерді жеткізудің өзге механизмдері жоқ. Мәдени мұра белгілі бір жүйеде қалыптасқан адамзаттың әлеуметтік жадысы болып табылады, яғни ауызша таралуы, әдебиет және өнер ескерткіштері, философия, дін. Мәдени мұра ұрпақтан ұрпаққа ең үздік деп танылатын мәдени құндылықтарды саралаудың қатал құралы болып табылады.

Мәдени мұра моральдық және құқықтық тұрғыда бекітілген нормалар мен талаптар жүйесі ретінде реттеуші және нормативті қызмет атқарады. Мәдени мұраның реттеуші қызметі адамның жан-жақтылығын, қоғамдық және жеке іс-әрекеттің түрлерін анықтаумен байланысты. Еңбек, тұрмыс, тұлғалар арасындағы қатынас барысында мәдени мұра адамның тәртібіне әсер етіп, олардың іс-әрекетін, материалдық, рухани құндылықтарды таңдауға әсер етеді. Реттеуші қызмет мораль және құқық сияқты нормативтік жүйелерге сүйенеді.

Семиотикалық қызмет, ол толық, мағыналы елестету мүмкіндігін жасауда көрінеді. Бұл үшін мәдениетте мағына, атау, белгі, тіл қоры жасалады. Ғылым, өнер, философия – бұлар әлемді жан-жақты елестетуге, оны түсінікті, мағыналы, адамға жақын екенін көрсетуде ерекше ұйымдастырушы белгілік жүйелер.

Релаксациондық қызмет немесе «психологиялық бәсеңдету» – психикалық және физикалық демалу түрінде көрінеді, көркем шығармаларды оқып, ұлы суретшілердің туындыларын көріп, сол арқылы рахаттану, рухани демалу.

Әлеуметтендіру қызметі адамды қоғамның толыққанды мүшесі болуы үшін белгілі бір білім, норма, құндылықтар жүйесін меңгереді. Мәдени мұраның барлық қызметтері әлеуметтік, яғни адамдардың ұжымдық өмір сүруін қамтамасыз етеді, сондай-ақ тұлғаның әлеуметтік ортадағы белсенділігін анықтайды. Мәдени мұра қызметтері, тұлғаның физикалық және рухани дамуын қамтамасыз етеді, әлеуметтік тәжірибенің ұрпақтар арасында таралуына бағытталған құралдар жүйесі, тұлғаны әлеуметтендіру және мәдениеттендіру стандарттары мен нормалары, адамның қоғамға әлеуметтік және мәдени тұрғыдан бейімделуін жүзеге асыру, тұлғаның мәдени мұраның «өнімі және тұтынушысынан», оның «өндірушісіне» айналу жолында көмектеседі. Кешегі мен бүгінгінің арасындағы байланысты қамтамасыз етуі – мәдени мұраның қазіргі замандағы басымдық мәні болып табылады.

Қорытынды

Қорыта айтсақ, мәдениеттің барлық түрлері феноменінің – ішінде өзінің маңыздылығы жағынан мәдени мұра ерекшеленеді. Біздің пікірімізде, «мәдени мұра» – рухани қор және қазіргі мәдениетті дамытатын қайнар көзі.

Әр халықтың өзіне тән тән, тарихи-әлеуметтік даму ерекшеліктері мен өмір-тіршілігіне, тұрмыс-салтына, дәстүрлеріне байланысты дүниетанымдық, рухани-материалдық, мәдени құндылықтары қалыптасады. Мәдени-тарихи ескерткіштердің тарихына терең үңілу, дәстүрмен байланыстыру, ұрпақтар сабақтастығымен үздіксіз байланыста болуы оның дамуын анықтайды. Қазіргі қоғамда ғылымның және қоғамның басты мәселесіне ұлттық код, мәдени архетип, дәстүрді сақтап, мәдениеттің дамуындағы сабақтастықты жоғалтпай, мәдени мұраның тиімді тарауы ерекше мәнге ие болып отыр.

Мәдени ерекшеліктер құнды мұра болып табылады, жаһандану үрдісі қалай қанат жайсадағы ешқандай халық өзінің тарихи, рухани және мәдени төлтумалығынан бас тартпайды деп сенудеміз.

Библиография

- Гердер, И. 1977. 'Идей к философии истории человечества'. Москва, Наука, 703 с.
- Гегель, Г. 1937. 'Наука логики'. Сочинения. В 8-ми т. Москва, Наука, 319 с.
- Гегель, Г. 1937. 'Лекции по истории философии'. Москва, Наука, 8 том, 299 с.
- Ғабитов, Т. 2008. 'Рухани мұраны зерттеудің әдіснамалық мәселелері'. *Рухани – ғылыми мұра: Республикалық ғылыми-теориялық конференцияның тезистер жинағы*. Алматы, Нур-Принт, 34-35 бб.
- Мамардашвили, М. 1992. 'Как я понимаю философию'. Москва, Наука, 450 с.
- Назарбаев, Н. 2016. 'Мәдени мұра: өлгеніміз тіріліп, өшкеніміз жанды'. [Электронды ресурс]. URL://<http://old.aikyn.kz/ru/articles/show/29804> (қаралған күні: 14.10.2016).
- Цицерон, М. 1975. 'Избранные сочинения'. Москва, Наука, 252 с.
- Флоренский, П. 1988. 'Культурное наследие'. *Вопросы философии*, №12, 114-118 с.

Transliteration

- Gerder, I. 1977. 'Idei k filosofii istorii chelovechestva' [Ideas for the Philosophy of the History of Mankind]. Moskva, Naýka, 703 s.
- Gegel, G. 1937. 'Naýka logiki' [Science of Logic]. Sochinenia. V 8-mi t. Moskva, Naýka, 319 s.

Gegel, G. 1937. 'Leksii po istorii filosofii' [Lectures on the History of Philosophy]. Moskva, Naýka, 8 tom, 299 s.

Ġabitov, T. 2008. 'Rýhami murany zertteýdiñ ádisnamalyq máseleleri' [Methodological Issues of the Study of Spiritual Heritage]. *Rýhami – gylymi mura: Respyblikalyq gylymi-teorialyq koferenstanyñ tezister jinaǵy*. Almaty, Nýr-Print, 34-35 bb.

Mamardashvili, M. 1992. 'Kak ya ponimaiú filosofiyú' [As I Understand Philosophy]. Moskva naýka, 450 s.

Nazarbaev, N. 2016. 'Cultural heritage: the dead are alive and the dead are alive' [Cultural Heritage: Dead, Alive, and Dead]. [Elektrondy resýrs]. URL:// <http://old.aikyn.kz/ru/articles/show/29804> (qaralǵan kúni: 14.10.2016).

Siseron, M. 1975. 'Izbrannye sochinenia' [Selected Works]. Moskva, Naýka, 252 s.

Florenskii, P. 1988. 'Kúltýrnoe nasledie' [Cultural Heritage]. *Voprosy filosofii*, №12. 114-118 s.

Резюме

Рахипова С., Тойматаев Д., Абдигалиева Г. Анализ категории «Культурное наследие»

В статье рассматривается проблемы культурного наследия, занимающей особое место в казахстанском мировоззрении, историко-философский анализ данной категории является требованием современной науки. Это определяется духовными, социальными, политическими и идеологическими факторами. Под культурным наследием мы понимаем духовные ценности, такие как культурные традиции, стабильные стандарты восприятия и поведения, моральные нормы, стереотипы мышления, политические, правовые и философские идеи, эстетические концепции. Именно эти традиции составляют исторические корни современной жизни народа и отражают ее суть. В каждом обществе есть культура, сформировавшаяся в результате многовекового развития человечества. Культура как основная форма распространения социального опыта способствует жизнеспособности общества в истории и всегда сохраняет опыт предыдущих поколений. В данном случае культура – это совокупность информации наследия, которая формируется, сохраняется и распространяется человечеством. Историко-философское изучение культурного наследия укрепляет духовную культуру. Для Казахстана важно обновить философию, основанную на национальных культурных ценностях.

Ключевые слова: культура, наследие, традиция, общество, духовность, философия

Summary

Rakhipova S., Toimataev D., Abdigalieva G. Analysis of the Category “Cultural Heritage”

The article examines the problems of cultural heritage, which occupies a special place in the Kazakh worldview, the historical and philosophical analysis of this topic is a requirement of modern science. This is determined by spiritual, social, political and ideological factors. By cultural heritage, we mean spiritual values such as cultural traditions, stable standards of perception and behavior, moral norms, stereotypes of thinking, political, legal and philosophical ideas, aesthetic concepts. It is these traditions that constitute the historical roots of the modern life of the people and reflect its essence. Every society has a culture formed as a result of centuries of human development. Culture as the main form of dissemination of social experience contributes to the vitality of society in history and always preserves the experience of previous generations. At the same time, the peculiarity of culture is that it is a public memory. Culture is a historical memory that always provides constant spiritual, moral and intellectual qualities to the surrounding human environment. In this case, culture is a collection of heritage information that is formed, preserved and disseminated by humanity. Historical and philosophical study of cultural heritage strengthens spiritual culture. It is important for Kazakhstan to update the philosophy based on national cultural values.

Keywords: Culture, Heritage, Tradition, Society, Spirituality, Philosophy.